

SHAXSNING KREATIV FIKRLASHI VA INTELLEKTUAL SALOHİYATI O‘RTASIDAGI O‘ZARO BOG‘LIQLIK

*N.O‘Bobonazarova- University
of Economics and pedagogy NOTM,
"Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxs kreativ fikrlashi va intellektual salohiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Kreativlik va intellekt tushunchalarining psixologik tavsifi berilib, ular orasidagi farqlar va o‘zaro ta’sirlar ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot davomida kreativlik darajasi bilan intellektual salohiyat o‘rtasidagi muvofiqlikning individual rivojlanishga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Ushbu maqola pedagoglar, psixologlar va ilmiy tadqiqotchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Shaxs, kreativ fikrlash, intellekt, salohiyat, divergent fikrlash, emotsional aql, innovatsion tafakkur, intellektual rivojlanish mezonlari .

Аннотация: В этой статье рассматриваются как теоретические, так и практические аспекты взаимосвязи между творческим мышлением человека и интеллектуальными способностями. Дается психологическое описание концепций креативности и интеллекта, а различия и взаимодействия между ними анализируются на основе научных источников. В ходе исследования рассматривается влияние соответствия уровня креативности и интеллектуальных способностей на индивидуальное развитие. Эта статья может быть полезна педагогам, психологам и научным исследователям.

Ключевые слова: личность, креативное мышление, интеллект, потенциал, дивергентное мышление, эмоциональный интеллект, новаторское мышление, критерий интеллектуального развития .

Abstract: This article examines both theoretical and practical aspects of the relationship between human creative thinking and intellectual abilities. A psychological description of the concepts of creativity and intelligence is given, and

the differences and interactions between them are analyzed based on scientific sources. The study examines the impact of matching the level of creativity and intellectual abilities on individual development. This article may be useful for educators, psychologists, and researchers.

Keywords: personality, creative thinking, intelligence, potential, divergent thinking, emotional intelligence, innovative thinking, criterion of intellectual development.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda har bir insondan mustaqil fikrlash, yangicha yondashuvlar kiritish, muammolarga innovatsion yechim topish kabi qobiliyatlar talab qilinmoqda. Ushbu qobiliyatlar markazida esa shaxsning **kreativ fikrlash salohiyati** va **intellektual darajasi** turadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori IQ darajasi har doim ham yuqori kreativlikni bildirmaydi. Bu esa ushbu ikki fenomen o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni chuqurroq o'rganishni talab qiladi (Torrance, 1974, 51-bet).

Kreativlik – bu shaxsning yangi g'oyalarni yaratishi, tafakkurning an'anaviy sxemasidan chetga chiqib, o'ziga xos, original qarorlar qabul qilishga qodirligi. Mazkur atamaga ilk bora 1922 yilda D.Simpson tafakkurning nostandart usuli, deb ta'rif bergan. Kreativlikni o'rganish bo'yicha Rossiyada A.M.Matyushkin, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy, V.N. Drujinin kabi olimlar ish olib borganlar.D.Veksler, G.Ayzenk, L.Termen, R.Stenberg va boshqalar intellekt va kreativlikni oliy darajadagi insoniy qobiliyatlarning birligi deb bilishadi. Intellekt kreativlikning yuqori bosqichidir . Bu degani nafaqat ular birlikda, balki ijodkorlik intellektning hosilasidir. Yuqori darajadagi intellekt- yuqori darajadagi qobiliyatning asosisi hisoblanadi. Quyi intellekt- quyi darajadagi intellektni yuzaga keltiradi. Gans Ayzenk kreativlikni qobiliyatning o'ziga xos ko'rinishi deb hisoblagan. Kreativlik intellektning yuqori bo'lishi bilan belgilangan.Mazkur maqolqda aynan intelakt va kreativlikning o'zaro bogliqligini ko'rib chiqamiz.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Ma'lumki, ba'zi insonlar aniq fanlar yuzasidan ba'zi insonlar gumanitar fanlar yuzasidan qobiliyatga ega bo'lishadi. Yana yuqori darajadagi talantga ega bo'lgan rassomning oddiy matematik misollar oldida esankirab qolishini va ajoyib matematikni ozroq badiiy qobiliyatga ega bo'lishini kuzatganmiz. Bunday insonlarni aqilli deb aytishimiz mumkinmi. Spirmenning fikricha, insonlarda umumiy intellekt mavjud. Uning fikricha insonlarni bir-biridan ajratib turuvchi o'ziga xos qobiliyatlari bor. Spirmen faktorli analiz, statistik protsedurani ishlab chiqdi. U bog'liq elementlarning muvaqqat bog'lanishlarini tushuntirib bergan. Spirmenning fikricha malakaning umumiy yig'indisi, bizning aqliy hulq-atvorimizga bog'liqdir deb tushuntirgan. Shu kungacha Spirmenning umumiy intellekt nazariyasi, ya'ni intellektni bir taraflama baholash nazariyasi ko'plab noroziliklarga sabab bo'lgan. Spirmendan farqli o'laroq Terstoun aqliy qobiliyatlarning 56 xil testlar, 7 ta klaster orqali baholashni joriy etdi. Terstoun insonlarni yagona shkala orqali baholamadi. U agar shaxs 7ta klasterdagi barcha masalani muvaffaqiyatli echsa, u qolgan barcha sohalarda ham xuddi shunday muvaffaqiyatga erishadi deb bilgan. Ular aqliy qobiliyatni jismoniy qobiliyat bilan taqqoslashgan. Uning fikricha, shtanga ko'tarish bo'yicha jahon chempioni yaxshigina figuristik sport turi bilash ham shug'ullanishi mumkin. Chunki undagi jismoniy tayyorgarlik shunga imkon beradi.

Satosi Kanadzava (2004 y.) umumiy intellektni intellektning bir turi sifatida ko'radi. Umumiy intellekt bizga kundalik hayotda mavjud muammoalarni hal qilishda yordam beradi.

1980 yillarga kelib Spiremennig yagona intellekt nazariyasini va Terstounning akedemik qobiliyatlar nazariyalarini taqqoslash jarayoni kuzatilgan. Ularning fikricha, shaxs biror kognitiv sohada muvaffaqiyatga erishayotgan bo'lsa, demak u boshqa sohalarda ham xuddi shunday zafarlarga erishadi. Hayotga moslashishning asosiy omili shaxsdagi umumiy intellekt emas, balki vaqt o'tib, qobiliyatlar bir-biriga ta'sir eta boshlao'idir. X.Gardner intellektni bir necha qobiliyatlar yig'indisi deb qaragan. U o'z tadqiqotlarini past qobiliyatli odamlarda o'tkazgan. Miyaning shikastlanishi bir

qobiliyatni so'ndirishi mumkin lekin qolgan qobiliyatlarni qoldirishi mumkin deb hisoblagan.

Gardner o'z tadqiqotini bosh miyasi ba'zi qismlari fiziologik jihatdan shikasilangan sinaluvchilarda o'tkazgan. Ular ko'pincha intellekt testlaridan quyi ballarni egallashgan. Bu sindrom vakillarining ba'zilarida nutq rivojlanmagan. Lekin qo'shib ayirishni xuddi elektron hisoblagichday tezda hisoblay olish qobiliyatiga ega bo'lishgan. Ba'zilari, biror tarixiy kun bilan bog'liq sanalarni yoddan bilishgan. Bunday sindrom egalari hattoki baddiy ijodda ham muvaffaqiyatlarga erisha olishgan. Yuqoridagi faktlardan foydalanib, Gardner shaxsda intellekt emas, balki bir necha xil ong mavjud degan fikrga kelgan. Umuman olganda shaxsda 8 xil ko'rinishdagi qobiliyat borligini aytib o'tadi. Agar shaxs biror sohada muvaffaqiyatga erishsa, demak u qolgan sohalarda ham yaxshi natijalarga erishadi deb aytib bo'tgan.

Intellekt bu inson va hayvonlarni yangi muhitga moslashishi hisoblanadi. V.Shterni, J.Piaje, D.Veksler va boshqa avtorlar ham ntellektni insonlarni yangi hayotiy sharoitlarga moslashashtiruvchi umumiy qobiliyat sifatida qarashgan. Ular o'z tadqiqotlarida amerikalik minglab maktab o'quvchilarini logityud metodi orqali tadqiq etishgan. Tadqiqot jarayonida , dastlab ularni IQ (intellekt koefitsenti) aniqlab olindi. O'quvchilarni IQ koefitsentiga qarab gruhlarga ajratildilar va 30, 40 , 50,60 yil oralig'ida kuzatishgan. Yillar davomida intellekt koefitsenti yuqori bo'lgan sinaluvchilar hayotda, faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatishgan. IQ koefitsenti pastroq bo'lgan sinaluvchilar ulardan farqli o'laroq 30 marta kam yutuqlarga erishishgan.

Lekin intellekt va kreativlikning bir biriga bog'liq emasligini boshqa tadqiqotlarda tadqiq etilgan. Kreativlik- bu insonni hayotga moslashishi emas, balki uni o'zgartirishidir. Kreativlikning asosiy omili bu insonning dezadaptatsiyasi, ya'ni uni atrof olam va ijtimoiy muhitga moslasha olmasligida deb qaralan nazariyalar ham mavjud. Ba'zi olimlar shaxsning kreativlik xususiyatini tashqi olam va insonlardan yolg'izlanish deya ta'rif berishgan. Aynan real olamga nisbatan dezadaptatsiyasi

mavjud bo'lgan, moslasha olmagan inson o'zidagi yolg'izlikni engib o'tish uchun ijod qilish va yangilik yaratishni boshlar ekan. A.Adlerning fikricha, insondagi kreativlik o'zida mavjud bo'lgan noto'liqlik kompleksini to'ldirish vositasi deb bilgan. Empirik tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, ijodkor qobiliyatli bolalar shaxsiy va emotsional sohada jiddiy muammolarga duch kelishadi. Tadqiqotlarda bunday bolalarning maktabda erishayotgan natijalari ularning imkoniyatlaridan past chiqanini kuzatishimiz mumkin.

Kreativlik va intellektni qarama-qarshi qo'ygan olimlardan yana biri Dj. Gilvord bo'lib, u o'z nazariyasini ikki xil tafakkur asosida quradi. Ya'ni konvergent va divergent tafakkur. Konvergent tafakkur masalani echishda mavjud barcha vositalarni tahlil qilib, ulardan yagona maqbulini tanlashdir. Konvergent tafakkur intellekt asosida quriladi. Divergent tafakkur- masalani echishning turli variantlarini yaratishdan iborat tafakkur turidir. Divergent tafakkur- kreativlik asosida quriladi.

Demak intellekt va kreativlik umumiy ko'rinishdagi ikki xil qobiliyatlar bo'lib, ularni ma'lumotlarni qayta ishlash jarayoni bilan bog'lash mumkin. Kreativlik insonda mavjud ma'lumotlarni qayta ishlab chiqarish va ularning cheksiz yangi modelini yaratishga javob beradi. Intellekt esa o'sha ma'lumotni real amaliyotda qo'llashga va atrof muhitga moslashishga javob beradi.

Natija va muhokamalar

Intellekt va kreativlik o'zaro uzviy bog'langan ikki xil faktor deb qarashadi. Shaxsni orientirlashtirgan bu psixologiya vakillari A.Maslau va boshqalar ijodiy qobiliyatni tan olishmagan. Ijodiy faollik shaxsda qobiliyatga qaraganda, ba'zi shaxsiy xususiyatlarni (qiziqish, tavakkalchilik) shakllantiradi. Lekin bu faollikning namoyon bo'lishi uchun shaxsda yuqori darajadagi intellektual qobiliyat mavjud bo'lishi kerak. Ularning fikricha, quyi intellektga ega bo'lgan kishi hech qanday kreativlikka ega bo'lmaydi. O'rta intellekt sohiblari o'rtacha kreativlik, IQ koeffitsenti 120 dan ortiq bo'lgan kishilar a'lo darajadagi kreativlikka ega bo'lishishadi.

Evolyutsiya nuqtai nazaridan intellekt va kreativlikning o'zaro bog'liqligini tahlil qilib ko'raylik.

Intelлектни go'yo qolipga solingan, buyuk kashfiyotlarni yaratmaydigan moslashuvchi qobiliyat sifatida ko'ramiz. Intellektga faqat qaytarish xosdir. Psixologlarning fikricha bu g'oya noto'ridir. Sababi evolyusion rivojlanish nazariyasida insoniyatning antropogenez rivojlanishning asosiy omilini intellektning rivojlanishidadir deb aytib o'tilgan. Olovni o'zlashtirish va qurollar yasash bunga misol bo'la oladi.

Intelлектни kreativlikdan yiroq qilish, shaxsdagi yaratuvchanlik, originallik kabi sifatlarni kreativlikka moslab qo'yimoqda. Kim birinchi bo'lib buyuk kashfiyotni, o'q-yoylarni yaratgan, kim olovni o'zlashtirish mumkinligini o'ylab topgan? Intellektmi? yoki Kreativlikmi? Agar kreativlik bo'lsa, unda intellekt qaerga ketdi. Demak, bunday mulohazalar intellektni insoniyatning texnik va ilmiy muvaffaqiyatlarini yaratishdagi o'rnini pasaytirmoqda.

Xulosa

Xulosa o'rnida kreativ fikrlash va intellektual salohiyat o'rtasidagi bog'liqlik murakkab, ammo o'zaro to'ldiruvchi jarayonlardir. Yuqori IQ kreativlik uchun zamin yaratishi mumkin, biroq kreativlikni rivojlantirish uchun alohida sharoit va motivatsiya ham zarur. Shu bois, ta'lim tizimida har ikki salohiyatni uyg'un holda rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. **Ravshanov A., Qodirova D. (2022). *Psixologiya asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.**
2. **Yo'ldoshev M. (2018). *Shaxs psixologiyasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti.**
3. **To'rayev A. (2021). *Kreativ fikrlashni rivojlantirish metodlari*. – Buxoro: BDU nashriyoti.**
4. **Jo'rayev A. (2017). *Intellektual rivojlanish va shaxs taraqqiyoti*. – Samarqand: SamDU nashriyoti.**
5. **Torrance, E.P. (1974). *Torrance Tests of Creative Thinking*. Scholastic Testing Service.**

6. Guilford, J.P. (1967). *The Nature of Human Intelligence*. McGraw-Hill.
7. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
8. Jauk, E., Benedek, M., Dunst, B., & Neubauer, A.C. (2013). *The threshold hypothesis: IQ and creativity*. *Intelligence*, 41(4), 212–221.
9. Runco, M. A., & Acar, S. (2012). *Divergent thinking as an indicator of creative potential*. *Creativity Research Journal*, 24(1), 66–75.